

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет економіки та управління
Кафедра підприємництва, торгівлі та маркетингу

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

на тему:

**«ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА:
СУТНІСТЬ, ОЦІНЮВАННЯ, НАПРЯМИ РОЗВИТКУ»**

освітній ступінь **БАКАЛАВР**

Студентки 4 курсу, групи ЕПТБД-41

напряму підготовки _____

спеціальності _____

Керівник: к. е. н., доц. Вашків О. П.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1. СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	5
1.1 Поняття та структура інтелектуального капіталу підприємства...	5
1.2 Функції інтелектуального капіталу підприємства.....	10
2. ЕКОНОМІЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	16
2.1 Методи оцінювання інтелектуального капіталу підприємства.....	16
2.2 Оцінювання інтелектуального капіталу ПрАТ «Тернопільський молокозавод».....	21
3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	25
Висновки.....	34
Список використаних джерел.....	36

ВСТУП

Актуальність. В умовах сьогодення практично неможливо забезпечити ефективну діяльність підприємства без таких нематеріальних чинників, як технології, ноу-хау, винаходи, навички, досвід, знання і вміння працівників. Акумулює вплив усіх вище перелічених факторів термін «інтелектуальний капітал підприємства». Здатність створювати та ефективно використовувати інтелектуальний капітал підприємства визначає рівень його конкурентоспроможності, ефективність функціонування, а також економічну силу та добробут нації.

Об'єктом дослідження курсової роботи є інтелектуальний капітал підприємства.

Предметом дослідження є теоретико-методичні аспекти розвитку інтелектуального капіталу підприємства.

Мета роботи – дослідження інтелектуального капіталу підприємства та вироблення практичних рекомендацій щодо його розвитку в умовах трансформації економічних систем.

Для реалізації поставленої мети необхідним є виконання наступних **завдань**:

- дослідити сутність, функції та структуру інтелектуального капіталу підприємства;
- проаналізувати закономірності розвитку інтелектуального капіталу підприємства;
- розробити рекомендації щодо напрямів розвитку інтелектуального капіталу підприємства.

Теоретичні аспекти досліджень інтелектуального капіталу підприємства знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців Г. Беккера, Е. Брукінг, В. Балабанова, В. Гейця, Дж. Гелбрейта, О. Грішньої, Л. Едвінсона, І. Журавльової, С. Ілляшенка, М. Ке де Врі, О. Кендюхова, Б. Леонтьєва,

Г. Мартишевської, Д. Норта, М. Мелоуна, О. Собко, Т. Стюарта, П. Цибульова, А. Череп, А. Чухна.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети та вирішення поставлених завдань використано сукупність загально-наукових та спеціальних методів дослідження, які забезпечили об'єктивність і достовірність сформульованих висновків:

Інформаційною базою дослідження є методично-інструктивний матеріал, фінансова звітність ПрАТ «Тернопільський молокозавод».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в уточненні поняття «інтелектуальний капітал підприємства» як сукупності ресурсів виробництва, в основі яких є інтелектуальна складова, що забезпечує конкурентну перевагу на ринку.

Практичне значення одержаних результатів. Окремі положення і висновки роботи можуть застосовувати вітчизняні підприємства для активізації розвитку інтелектуального капіталу. Результати аналітичного дослідження та низка пропозицій щодо покращення брендингу використано у роботі ПрАТ «Тернопільський молокозавод».

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Поняття та структура інтелектуального капіталу підприємства

Сучасне суспільство характеризується посиленням впливу знань, інформаційних технологій, культури, екології на забезпечення високого рівня інтелектуалізації праці на мікрорівні. Акумуляє вплив усіх вище перелічених чинників економічного зростання поняття «інтелектуальний капітал підприємства», що є основним драйвером економічного розвитку в умовах трансформації економічних систем.

Проведені дослідження наукових праць [22, 39, 45, 49, 50, 51, 67] та вивчення практичного досвіду успішних фірм дають підстави стверджувати, що вперше термін «інтелектуальний капітал» у 1969 р. використав Дж. Гелбрейт, прив'язуючи його до особи. Становлення «економіки знань» із посиленням впливу інформаційних технологій поступово сформувало контент «інтелектуалістики» [36, с. 235] в сучасних наукових розвідках, де основне місце займає дефініція «інтелектуальний капітал підприємства».

Популяризацію та перше тлумачення поняттю «інтелектуальний капітал підприємства» зробив журналіст Т. Стюарт, стверджуючи наступне: «...діяльність кожного підприємства залежить від патентів, процесів, управлінських умінь, технології, інформації про споживачів і постачальників, а також досвіду. Такі поєднані знання створюють інтелектуальний капітал... Це сума всіх знань, якими володіє людина в організації, яка дає фірмі конкурентну перевагу на ринку» [67, с. 44]. Запропоновані Т. Стюартом положення інтелектуального капіталу як «інтелектуального матеріалу, представленого у вигляді знань, патентів, процесів, технології, інформації, досвіду, що можуть бути використані для створення багатства» [68, с. 67] зводяться в основному до широкого та узагальненого підходу до трактування цього поняття, що чітко відтворює його думку як журналіста.

Вивчення і аналіз численних наукових досліджень інтелектуального капіталу дозволяє виокремити низку ознак та здійснити його типологізацію.

Таблиця 1.1

Трактування поняття «інтелектуальний капітал підприємства»

Ознака	Автор	Дефініція
1	2	3
Ототожнення інтелектуального капіталу з людським	Геєць В. [39, с. 192]	«люди та знання, якими вони володіють, а також їх навички і все те, що допомагає ефективно їх використовувати; збірне поняття для визначення нематеріальних цінностей, що об'єктивно підвищують ринкову вартість компанії»
	Грیشнова О. [13, с. 54]	«сукупна кваліфікація та продуктивні здібності всіх працівників підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективної організації праці (включно з її мотивацією) й розвитку персоналу»
	Куценко В. та Євтушенко Г. [25, с. 136]	«сукупність знань, здібностей і кваліфікації, як здатність кваліфікованої робочої сили створювати прибуток у вигляді частини заробітної плати та прибутку підприємств»;
	Петренко В. [33, с. 84]	«сукупність всіх інтелектуальних продуктів особи чи групи осіб, яка є її/їх власністю, використовується і забезпечує її/їх конкурентоздатність у ринковому оточенні»
	Кендюхов О. [22, с. 14]	«капітал, створений людським і/або машинним інтелектом та представлений інтелектуальними ресурсами, здатними створювати нову вартість. ... Інтелектуальний капітал – це засіб створення нової вартості. Інтелектуальні ресурси включають, власне, інтелектуальний капітал, інтелектуальну працю та інтелектуальні продукти, які, в свою чергу, можуть бути використані як засоби виробництва»
	Беккер Г. [46, с. 5]	«інтелектуальний капітал формується за рахунок інвестицій у людину, серед яких можна назвати навчання, підготовку на виробництві, витрати на охорону здоров'я, міграцію й пошуки інформації про ціни й доходи»
	Хадсон В. [56, с. 16]	«компетентність людини, яку формують психофізіологічні можливості особистості, здобуті знання і поведінка, сформована в процесі навчання, виховання та практичної діяльності, набуті вміння і здібності, визначні здібності»

1	2	3
	Скшипек Е. [65, с. 5]	«інтелектуальні активи, які є сумою знань окремих працівників та колективів»
	Шульц Т. [64, с. 64-65]	«розвиток знань і здібностей унаслідок шкільної освіти, навчання на робочому місці, зміцнення здоров'я та зростаючого запасу економічної інформації»
	Долан Є. та Ліндсей Д. [14, с. 256]	«форма розумових здібностей, які здобуваються внаслідок формального навчання, освіти або на основі практичного досвіду»
	Боуен Г. [48, с. 362]	«складається з набутих знань, звичок, мотивації та енергії, якими наділені людські істоти і які можуть використовуватися протягом певного часу з метою виробництва товарів і послуг»;
	Дятлов С. [15, с. 83]	«сформований у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, звичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій або іншій сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці й тим самим впливає на зростання доходів даної людини»
Ототожнення інтелектуального капіталу з нематеріальними активами	Айвазян С. і Афанасьєв М. [1, с. 4]	«сукупність нематеріальних активів компанії, а також знань, набутих навичок і якостей її співробітників, що забезпечує їй можливість отримання доходів і конкурентних переваг»
	Брукінг Е. [7, с. 30]	«термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія тепер не може існувати»
	Рус Й. і Рус Г. [63, с. 413]	«сума невідображених у фінансовій звітності активів, яка включає і те, що залишається у думках працівників ... після повернення додому»
	Букович У. і Вільямс Р. [50, с. 223]	«нематеріальна форма майна, що має потенціал до створення багатства завдяки припливу знань»
	Армстронг М. [45, с. 282]	«складається із невидимих активів – це корпоративна експертиза, запас знань, комерційні секрети, системи та методики»

Продовж. табл. 1.1.

1	2	3
	Вііг К. [74, с. 399]	«активи, що з'явилися в результаті інтелектуальної діяльності, яка починалася з набуття нових знань (або навчання підприємства) через інтенцію (винахід) до створення цінних і унікальних взаємозв'язків з іншими»
	Добія Д. [51, с. 38]	«нематеріальні засоби фірми, які не мають фізичних чи фінансових вимірників»
	Николаева Ю. [30, с. 21]	«сукупність знань, навичок, умінь людини, її мобільності (здатності до сприйняття нової інформації, навчання, перепідготовки, адаптації до нових умов) і здатності до творчості (як унікальної діяльності людини), що забезпечують можливість створення продукту в процесі руху інтелектуального капіталу як частини людського капіталу і нематеріального потенціалу суспільства, в тому числі у вигляді нематеріальних активів»
Ототожнення інтелектуального капіталу з управлінням знаннями	Яругова А. і Фіялковска Ю. [57, с. 52]	«знання, які можуть бути замінені на вартість»
	Перехуда К. [59, с. 64–65]	«знання у сфері менеджменту, які при використанні у виробничих процесах на підприємстві здатні генерувати додану вартість»
	Братніцкий М. [49, с. 111]	«сума знань, якими володіють люди, що формують колектив працівників, і практичним перетворенням цих знань у складники вартості фірми»
	Марцінковска М. [58, с. 93]	«знання працівників і керівництва, які є стратегічним засобом, що має вплив на конкурентну позицію і ринковий потенціал підприємства»

*Джерело: укладено автором самостійно на основі [1, 7, 13, 14, 15, 22, 25, 30, 33, 39, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 56, 57, 58, 59, 63, 64, 65, 74]

Отже, як бачимо з наведених визначень, одна частина науковців потрактовує інтелектуальний капітал підприємства як знання, вміння, здібності, а то й компетентності працівників підприємства, що у процесі їх застосування

трансформуються у конкурентні переваги і дозволяють генерувати додану вартість; другі – акцентують увагу на тому, що інтелектуальний капітал є специфічним активом (засобом), нематеріальною формою майна підприємства, яка забезпечує йому можливість отримання доходів і конкурентних переваг; треті – капітал, створений людським і/або машинним інтелектом та представлений інтелектуальними ресурсами, здатними створювати нову вартість.

Таким чином, вивчення літературних джерел дозволяє уточнити поняття «інтелектуальний капітал підприємства» як сукупність ресурсів виробництва, в основі яких є інтелектуальна складова, що забезпечує підприємству конкурентну перевагу на ринку.

1.2. Функції інтелектуального капіталу підприємства

Інтелектуальний капітал підприємства виконує низку притаманних лише йому функцій, які, на нашу думку, найбільш повно досліджені О. Собко, зокрема: пізнавально-гносеологічна, інтеграційна, каталізатора змін, стимулююча, регулююча, інформаційна, виховна, культурологічна [36, с. 40]. Охоплення інтелектуальним капіталом наведених вище функцій дає змогу формувати інтелектуальну складову ринкової вартості сучасних підприємств і забезпечувати швидке зростання останньої. Це, в свою чергу, створює умови для покращення інвестиційної привабливості та підвищення на основі цього конкурентоспроможності підприємств.

Для вивчення інтелектуального капіталу науковцями широко застосовується класифікаційний метод [7, 10, 13, 16, 19, 21, 27, 29, 34, 36, 41, 49, 51, 53, 59, 60, 63, 70, 73]. Так, його використання дозволило дослідникам сформувати велику кількість структуризацій інтелектуального капіталу підприємства (рис. 1.1 – 1.3).

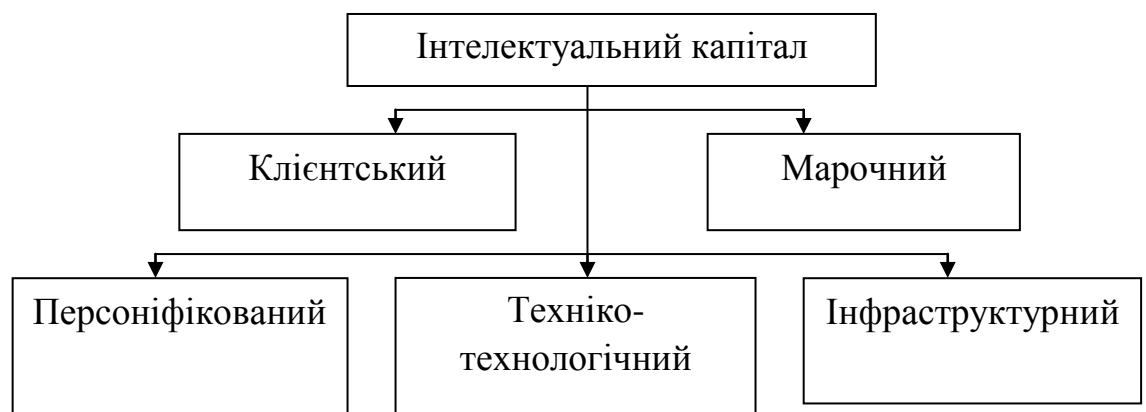
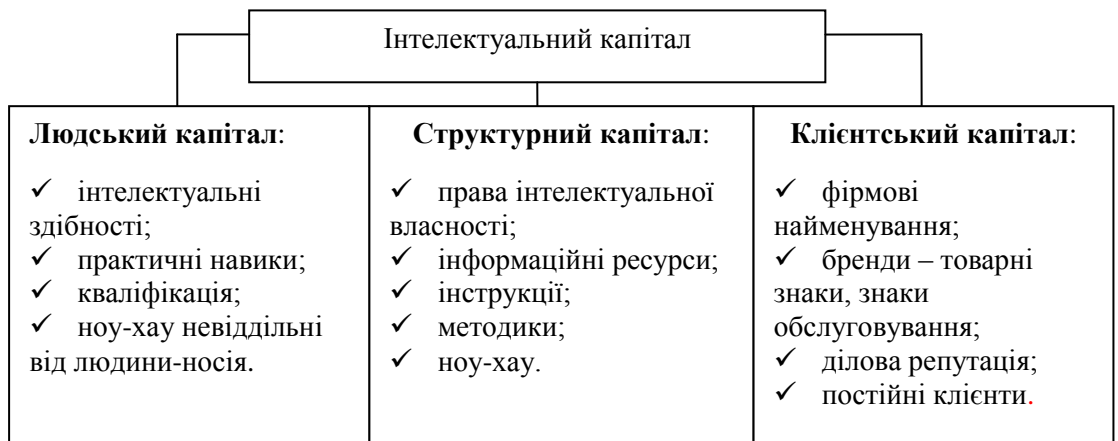

Рис. 1.1. Структуризація інтелектуального капіталу О. В. Кендюхова

*Джерело: складено автором на основі [21]

**Рис. 1.2 Модель інтелектуального капіталу підприємства
Б. Леонтєва в межах маркетингової концепції**

*Джерело: складено автором на основі [27]

**Рис. 1.3. Модель інтелектуального капіталу підприємства
К. Перехуди в рамках інноваційної концепції**

*Джерело: складено автором на основі [59]

Рис. 1.4. Модель інтелектуального капіталу підприємства у контексті статичного підходу К.-Е. Свейбі

*Джерело: складено автором на основі [70]

Аналізуючи підходи економістів до класифікації інтелектуального капіталу підприємства, пропонуємо удосконалити його структуру, оптимізувавши кількість складових елементів (рис. 1.5).

Інтелектуальний капітал

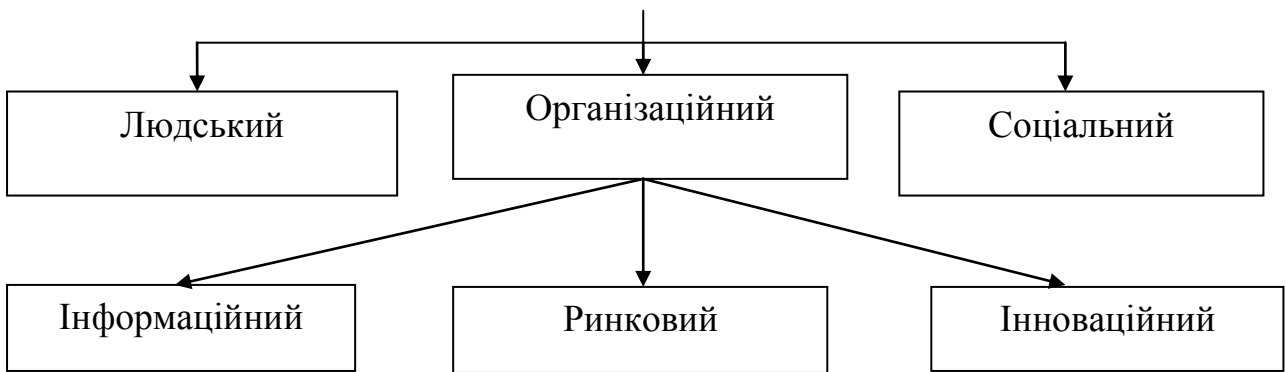

Рис. 1.5. Складові елементи інтелектуального капіталу підприємства

*Джерело: складено автором на основі [7, 10, 13, 16, 19, 21, 27, 29, 34, 36, 41, 49, 51, 53, 59, 60, 63, 70, 73]

Інтелектуальний капітал включає в себе людський, організаційний і соціальний.

Людський капітал – це сукупність відносно стійких якостей індивідів, які визначають їх здатність генерувати ефективні рішення і дозволяють створювати, поширювати інновації і приймати креативні рішення. Найважливіші функції даного компонента інтелектуального капіталу як єдиної економічної цінності будь-якого бізнесу полягають у створенні і розповсюдженні інновацій, а також вирішенні проблем, що виникли. Функціонування людського капіталу забезпечує оновлення і розвиток суб'єктів господарювання.

Організаційний капітал – компетентність, яка дозволяє реалізувати здатність підприємства до застосування інноваційної моделі розвитку. Формують організаційний капітал такі складові: інформаційний, ринковий та інноваційний капітал.

Інформаційний капітал – це систематизована сукупність знань та інформації, а також інформаційні технології, практичне застосування яких пришвидшує прийняття конструктивних управлінських рішень.

Ринковий капітал охоплює складові брендингу, репутації, візії, які позитивно впливають на пошук та утримання клієнтів.

Інноваційний капітал формують інноваційні технології, об'єкти інтелектуальної власності, застосування яких забезпечує підприємству інвестиційну привабливість, а також дозволяє підтримувати належний рівень конкурентоспроможності.

Соціальний капітал являє собою відносно стійку систему елементів, що дозволяють сформувати довірчі відносини підприємства між працівниками, контрагентами, а також позитивний вплив на оточення.

Таким чином, інтелектуальний капітал включає в себе сукупність різних компонентів і їх елементів, які не тільки формують нові продукти інтелектуальної праці, а й розвивають і вдосконалюють їх, якісно перетворюючи навколишню дійсність. Від того, наскільки раціонально та ефективно використовується інтелектуальний капітал країни, залежить темп її економічного зростання. У зв'язку з цим, в останні десятиліття технологічно розвинені держави активно використовують інструменти стимулювання використання інтелектуального капіталу. При виробленні заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу, слід враховувати весь комплекс факторів, що впливають на процес його використання.

Серед факторів, що впливають на процес використання інтелектуального капіталу країни, можна виділити: соціально-економічні, науково-технологічні, соціокультурні та психологічні, адміністративно-правові та інфраструктурні. У сучасних умовах господарювання посилюється вплив соціокультурних та психологічних модулів. Це зумовлено тим, що багато людей мігрують в інші країни або регіони і відповідно змінюються культура, релігія, смаки і уподобання споживачів, постійно зростаючі потреби яких підприємство покликане задовольняти. Важливим також є зростання рівня освіти, що ускладнює можливості керівників підприємств впливати на своїх підлеглих у формі примусу.

Отже, за сучасних умов інтелектуальний капітал поступово перетворюється на найцінніший ресурс виробництва, включаючи до свого

складу людський, організаційний та соціальний капітал. Знання та інформація мають значний вплив на розвиток всіх галузей економіки, відіграючи роль нервової системи. Вони визначають економічну конкурентоспроможність підприємства, його місце на вітчизняному та міжнародному ринках, зростання кількості нових робочих місць тощо. Ефективне використання та примноження інформації та знань стає фундаментом інноваційної моделі економічної системи, і що важливо, впровадження такої системи дозволяє підвищити рівень якості життя та загального добробуту суспільства, а також зміцнити позицію підприємства і країни в цілому у світовій економічній системі.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Методи оцінювання інтелектуального капіталу підприємства

В умовах трансформаційної економіки у діяльності суб'єктів господарювання все більш помітним стає збільшення доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом підприємства, при одночасному зменшенні впливу фізичного та фінансового капіталів. У зв'язку з появою таких тенденцій все більш актуальними стають проблеми опрацювання конструктивних методичних підходів до оцінювання інтелектуального капіталу підприємства, які ускладнюються тим, що на сьогодні практично відсутня можливість здійснення його моніторингу та оцінки, оскільки він не охоплений у традиційній моделі бухгалтерського обліку. Вимірювання й оцінка інтелектуального капіталу підприємства ускладнюється ще й тим, що у результаті він виступає ефектом інтелекту, організаційної культури, духовності, філософії управління тощо.

Панорама відповідних наукових досліджень зарубіжних [7, 20, 31, 51, 53, 63, 67, 70] і вітчизняних [9, 19, 22, 23] економістів є досить широкою – більше тридцяти методик [36, с. 81] – відображає еволюційні закономірності динаміки підходів до вимірювання і оцінки інтелектуального капіталу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Методи діагностики інтелектуального капіталу підприємства

Назва методу	Вчений, рік публікації
1	2
Невидимий баланс («Intangible Balance Sheet»)	К. Е. Свейбі, Група Конрада 1989, [70]
Збалансована система показників («Balanced Scorecard»)	Р. Каплан, Д. Норт, 1992, [20, 31]

Продовж. табл. 2.1

Навігатор Скандії («Skandia Navigator™»)	Л. Едвінсон, М. Меллоун, 1997, [53]
Human Capital Intelligence	Дж. Фітз-Енз, 1994, [54]
Брокер технологій («Technology Broker»);	Е. Брукінг, 1996, [7]
Економічна додана вартість («Economics Value Added» – EVA)	Б. Стюарт, 1991-1994, [37]
Метод ринкової капіталізації (Market- too-Boo- Value)	Т. Стюарт, 1997, [68]
Коефіцієнт Тобіна («Tobin's Q»)	J . Tobin, 1969 [72]
Розрахунок вартості («Calculated Intangible Value»)	Т. Стюарт, 1997; Luthy, 1998 [68]
Індекс інтелектуального капіталу («IC Index™»)	Л. Едвінсон, Й. Рус, Н. Драгоннеті 1997, [53]

*Джерело: складено автором самостійно на основі [7, 20, 31, 37, 53, 54, 68, 70, 72]

Найпростішим методом, який дозволяє виявляти стан і загальні тенденції динаміки інтелектуального капіталу є співвідношення ринкової і балансової вартості суб'єктів господарювання. Він ґрунтується на розрахунку показника, що відображає співвідношення ринкової і балансової вартості підприємства та представлений коефіцієнтом співвідношення ринкової і балансової вартості [66]. Недоліком цього підходу є те, що застосування даного методу доцільне лише в економічних системах, де ефективно і відкрито функціонує фондовий ринок. Зважаючи на недостатній рівень розвитку фондового ринку в країні, використання даного методу для моніторингу інтелектуального капіталу може містити певні відхилення та неточності.

Широке застосування у діяльності підприємства на сьогодні мають: коефіцієнт Тобіна (використовується «для вирішення питань диверсифікації, оцінки результативності здійснених інвестицій, обґрунтування взаємозалежностей власного капіталу та вартості підприємства») [36, с. 98];

Б. Стюарта «EVA» («дозволяє здійснювати оцінку ефективності функціонування підприємства та аналіз інвестицій») [75, с. 309–310]; П. Саллівана «IAV» («інтелектуальний капітал «підприємства знань» формують такі детермінанти, як інноваційні нематеріальні активи та людський капітал, а джерелами вартості виступають інновації і комплементарні бізнес-активи, які забезпечують комерціалізацію інновацій») [69, с. 195–212]; Б. Лева і Ф. Ґу «КСЕ» («ґрунтується на визначених розробником нормах дохідності матеріальних (7 %), фінансових активів (4,5 %) та капіталу знань (10,5 %)») [55].

Незважаючи на низку вищенаведених методів, методика VAIC™ А. Пуліча набула широкого практичного застосування (рис. 2.1).

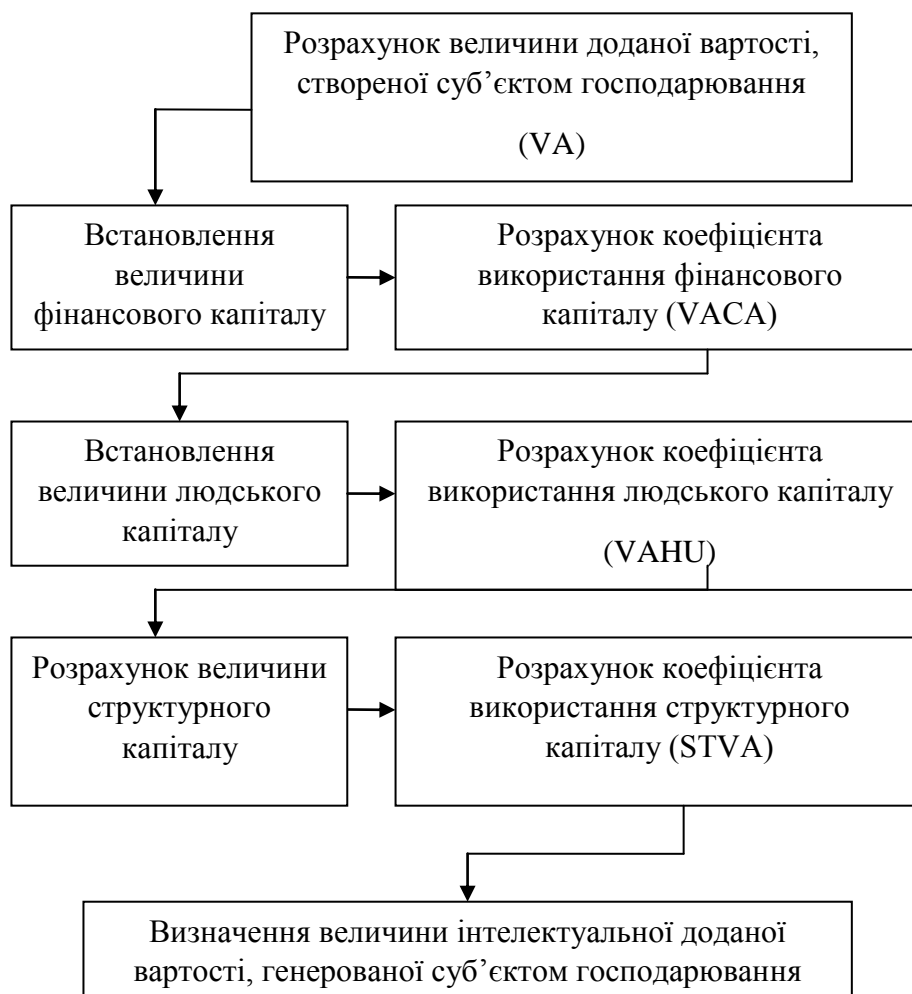

Рис. 2.1. Схематичне представлення методики VAIC™ А. Пуліча

*Джерело: складено автором на основі [61, 62]

Показник інтелектуальної доданої вартості є базовим елементом в методиці інтелектуальної доданої вартості (VAICTM), розробленої у 1998 р. дослідником австрійського дослідницького центру інтелектуального капіталу А. Пулічем [62, с. 702–714; 61, с. 62 –68]. Перевагою наведеної вище методики є простота, універсальність її застосування для суб'єктів господарювання різних форм власності чи розміру бізнесу, а також високий рівень об'єктивності (базується на показниках, доступних у фінансовій звітності).

Величина доданої вартості розраховується за формулою [62]:

$$VA = D - W, \quad (2.1)$$

де VA – додана вартість, тис. грн.;

D – виторг від реалізації продукції, тис. грн.;

W – витрати, тис. грн.

Величина фінансового капіталу суб'єкта господарювання та розрахунок коефіцієнта використання фінансового капіталу розраховується таким чином [62]:

$$VACA = \frac{VA}{CE}, \quad (2.2)$$

де $VACA$ – коефіцієнт використання фінансового капіталу;

VA – додана вартість, тис. грн.;

CE – величина фінансового капіталу, тис. грн.

Визначення величини людського капіталу суб'єкта господарювання та розрахунок коефіцієнта використання людського капіталу передбачає використання формули [62]:

$$VANU = \frac{VA}{HC}, \quad (2.3)$$

де $VANU$ – коефіцієнт використання людського капіталу;

VA – додана вартість, тис. грн.;

HC – величина людського капіталу, тис. грн.

Для визначення величини структурного капіталу необхідно застосовувати формулу [62]:

$$SC = VA - HC, \quad (2.4)$$

де K_{SC} – величина структурного капіталу, тис. грн.;

VA – додана вартість, тис. грн.;

K_{HC} – величина людського капіталу, тис. грн.

Розрахунок коефіцієнта використання структурного капіталу здійснюється за допомогою формули [62]:

$$STVA = \frac{SC}{VA}, \quad (2.5)$$

де $STVA$ – коефіцієнт використання структурного капіталу, тис. грн.;

SC – величина структурного капіталу, тис. грн.;

VA – додана вартість, тис. грн.

Розглянуті у цьому питанні методичні аспекти оцінювання інтелектуального капіталу підприємства дозволяють перейти до практичного засосування окремих з них на прикладі конкретного суб'єкта господарювання.

2.2. Оцінювання інтелектуального капіталу ПрАТ «Тернопільський МОЛОКОЗАВОД»

Розрахуємо на основі методики VAICTM інтелектуальну вартість ПрАТ «Тернопільський молокозавод» (табл. 2.2), заснованого у 1957 р. та на сьогодні найбільшого виробника молочної продукції в Україні. Основний напрямок його діяльності – виробництво широкого асортименту класичної молочної продукції (молоко, кефіри, сметана, йогурти, масло та кисломолочний сир) коротких термінів зберігання з максимальним збереженням природних цінних якостей молока.

Таблиця 2.2

Інтелектуальна вартість ПрАТ «Тернопільський молокозавод» у 2011 – 2016 рр. на основі методики VAIC

Показник	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн.	401832	481003	575403	654310	867708	1172345
Операційні витрати (за мінусом витрат на оплату праці), тис. грн.	336932	393247	472482	515765	726383	999340
VA, тис. грн.	64900	87756	102921	138545	141325	173005
Власний капітал, тис.грн.	41209	62269	76911	97045	124965	138137
Коефіцієнт використання власного капіталу, VACA	1,57	1,41	1,34	1,43	1,13	1,25
Людський капітал, тис.грн.	55335	66642	77944	102372	101311	141346
Коефіцієнт використання людського капіталу, VAHU	1,17	1,32	1,32	1,35	1,39	1,22
Структурний капітал, тис.грн.	9565	21114	24977	36173	40014	31659
Коефіцієнт використання структурного капіталу, STVA	0,15	0,24	0,25	0,26	0,28	0,18
VAIC	2,89	2,97	2,91	3,04	2,8	2,65

*Джерело: розраховано автором самостійно на основі статистичних звітностей товариства

На ПрАТ «Тернопільський молокозавод» прослідковується позитивна динаміка доданої вартості (VA), однак, на нашу думку, це зумовлено зростанням цін і темпів інфляції в країні загалом. Коефіцієнт використання власного капіталу (VACA) впродовж 2011–2013 рр. знижувався (1,57; 1,41; 1,34). Водночас у 2014 р. помітним є його незначне зростання на 0,09 пункта (1,43), яке не вдалося утримати у 2015 р. (1,13). Звітний рік демонструє нам зростання цього показника на 0,11 пункта (1,25), що є позитивним результатом діяльності підприємства. Виходячи з вище наведених даних можна стверджувати про нестабільну динаміку коефіцієнта використання власного капіталу (зокрема, спад на 10% у 2012 р., 5% у 2013 р., 21% у 2015 р.), що, на нашу думку, зумовлено кризовими явищами.

Протягом 2011–2015 рр. на дослідженому товаристві помітним є покращення використання людського капіталу, що підтверджено зростанням коефіцієнта використання людського капіталу (1,17; 1,32; 1,32; 1,35; 1,39). Однак, у 2016 р. бачимо падіння цього показника на 0,17 пункта (1,22), що свідчить про необхідність підвищення ефективності використання персоналу підприємства на основі сучасних підходів та методик. Аналогічна ситуація прослідковується із коефіцієнтом використання структурного капіталу, зокрема помітним є його зростання у 1,04 рази у 2013–2014 рр., у 1,08 рази у 2015 р. та незначне (у 0,6 рази) зниження у 2016 р.

Протягом аналізованого періоду на ПрАТ «Тернопільський молокозавод» відношуємо нестабільну динаміку інтелектуальної доданої вартості, зокрема у 2011–2014 рр. спостерігався позитивний тренд (2,89; 2,97 та 3,04), а у 2015–2016 рр. – негативний (2,8; 2,66). Принагідно зауважимо, що такі результати відповідають результатам, отриманим за методикою ринкової капіталізації, коефіцієнта Тобіна, «CIV», але крім методу «КСЕ» [13, с. 187]. Використання методики «VAIC» виявляє нестабільні темпи росту інтелектуальної доданої вартості 103 % у 2012 р., 97 % у 2013 р., 104 % у 2014 р., 92 % у 2015 р. та 95% у 2016 р.

Польська економістка А. Уйвара-Гіль запропонувала удосконалену методику для оцінки впливу інтелектуального капіталу на створення інтелектуальної доданої вартості, що передбачає інший підхід при розрахунку показника доданої вартості, який відповідає положенням британського Департаменту торгівлі і промисловості [62]:

$$VA = P_o + HC + A, \quad (2.6)$$

де VA – додана вартість, тис. грн.;

P_o – операційний прибуток, тис. грн.;

HC – величина людського капіталу, тис. грн.;

A – амортизаційні відрахування, тис. грн.

Таблиця 2.3

Інтелектуальний капітал ПрАТ «Тернопільський молокозавод» на основі підходу А. Уйвари-Гіль у 2011–2016 рр.

Показник	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Людський капітал (оплата праці), тис. грн.	55335	66642	77944	102372	101311	141346
Операційний прибуток, тис. грн.	10132	21503	25364	37230	52485	40381
Амортизація, тис. грн.	6649	11350	16953	22247	30335	33435
VA, тис. грн.	72116	99495	120261	161849	184131	215162
Власний капітал, тис. грн.	41209	62269	76911	97045	124965	138137
Ефективність використання власного капіталу, (VACA)	1,75	1,60	1,56	1,67	1,47	1,56
Ефективність використання людського капіталу, (VAHU)	1,30	1,49	1,54	1,58	1,82	1,52
Структурний капітал, тис. грн.	16781	32853	42317	59477	82820	73816
Ефективність використання структурного капіталу, (STVA)	0,23	0,33	0,35	0,37	0,45	0,34
VAIC	3,28	3,42	3,45	3,62	3,74	3,42

*Джерело: розраховано автором самостійно на основі статистичних звітностей товариства

На ПрАТ «Тернопільський молокозавод» коефіцієнт використання власного капіталу (VACA) впродовж 2011–2013 рр. знижувався (1,75; 1,60; 1,56). Водночас у 2014 р. спостерігалось його незначне зростання на 0,11 пункта (1,67), яке не вдалося утримати у 2015 р. (1,47). 2016 р. демонструє зростання цього показника на 0,09 пункта (1,56), що позитивним результатом діяльності підприємства.

Протягом 2011–2015 рр. у роботі товариства спостерігалось покращення використання людського капіталу, що підтверджено зростанням коефіцієнта використання людського капіталу (1,30; 1,49; 1,54; 1,58; 1,82). Однак, у 2016 р. спостерігаємо падіння цього показника на 0,3 пункта (1,52), що засвідчує нам необхідність підвищення ефективності використання персоналу підприємства за рахунок сучасних підходів. Аналогічна ситуація прослідковується із коефіцієнтом використання структурного капіталу, зокрема помітним є його зростання на 43 % у 2012 р., 6 % у 2013 р., 5 % у 2014 р., 21 % у 2015 р. та зниження на 25 % у 2016 р.

Економічний аналіз при застосуванні підходу А. Уйвари-Гіль, показує дещо вищі значення показника інтелектуальної доданої вартості в порівнянні із методом «VAIC» із загальною позитивною динамікою впродовж 2011–2015 рр. (темп росту 104 % у 2012 р., 101 % у 2013 р., 105 % у 2014 р. та 103 % у 2015 р.) та незначне його зниження (91 %) у 2016 р.

Отже, існує безліч методів діагностики інтелектуального капіталу підприємства, однак найпростішими і універсальними, на нашу думку, є метод інтелектуальної доданої вартості «VAIC» та метод А. Уйвари-Гіль, оскільки вони базуються на показниках фінансової звітності. Аналізуючи ПрАТ «Тернопільський молокозавод» на основі цих методик робимо висновок про те, що інтелектуальна вартість даного підприємства зменшилась у звітному 2016 році, що є негативним показником його діяльності, тому підприємству слід звернути увагу на дану проблему, варіанти вирішення якої будуть розглянуті детальніше у третьому розділі.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

На сьогоднішній день в Україні прослідковуються досить таки неоднозначні умови для формування інтелектуального капіталу. Адже не сприяє розвитку інтелектуального капіталу підприємства активізація міграції висококваліфікованих кадрів, що спостерігається протягом останнього року. Потреба у якісному вдосконаленні своїх виняткових навиків, які є особливо цінними в сучасній економіці, змушує людину вчитися і працювати вузько спеціалізовано, що значно скорочує можливості у швидкій та легкій зміні місця роботи і своєї професії. Для більшої частини людей, які не володіють винятковими навиками, існує неоднозначна перспектива в майбутній кар'єрі.

Незважаючи на активне формування інтелектуального капіталу ПрАТ «Тернопільський молокозавод» нами виявлено резерви його нарощення. Так, у результаті дослідження встановлено погіршення використання людського капіталу, що підтверджують неоднозначні тенденції, представлені на рис. 3.1.

**Рис. 3.1. Динаміка коефіцієнта використання людського капіталу
ПрАТ «Тернопільський молокозавод» у 2011–2016 рр.**

*Джерело: складено автором самостійно на основі звітностей товариства

Як видно з рис. 3.1, на ПрАТ «Тернопільський молокозавод» у 2011–2012 рр. відбулося різке зростання коефіцієнта використання людського капіталу (у 1,13 рази), яке уповільнилося у 2013–2015 рр. (у 1,02 рази у 2014 р., 1,03 у 2015 р.). Негативним моментом у ефективності використання людського капіталу дослідженим товариством є значне погіршення показника у 2016 р. (у 0,87 рази), що дозволило нам запропонувати напрями його підвищення. Відтак, для розвитку людського капіталу товариства, функціонування якого базується на інноваційній моделі, доцільно було б покращити умови для формування «капіталу знань» працівників, «сформованого на основі отриманого високого рівня освіти завдяки володінню іноземними мовами, обізнаністю з інформаційними технологіями та високим рівнем здатності до самоорганізації, що, у свою чергу, вимагає організації системного самонавчання і постійного підвищення фахового рівня – самовдосконалення» [36, с. 211].

Залежно від особистих можливостей набуття нових знань і компетенцій для персоналу ПрАТ «Тернопільський молокозавод» можливе у межах:

- навчання під час здобуття вищої освіти з подальшою системою самонавчання впродовж усього життя;
- навчання на основі вивчення і аналізу досвіду конкурентів – спонсорінг, моніторинг, копіювання тощо;
- отримання знань із оточення – консалтингові фірми, бізнес-школи, медіа, круглі столи, конференції тощо;
- навчання на основі обміну інформацією – інтерв'ю, діалоги, дискусії, інші способи комунікації;
- самонавчання на підставі власного практичного досвіду.

Іншим важливим резервом забезпечення розвитку інтелектуального капіталу ПрАТ «Тернопільський молокозавод» є розширення застосування принципів соціальної відповідальності бізнесу, що вимагає концепція соціальної ринкової економіки, яка базується на трьох ключових цінностях – свободі, відповідальності та справедливості. Конкуренція є результатом дотримання принципу свободи діяльності суб'єктів господарювання, що

свідчить про її низький рівень на українських теренах і про недотримання цього принципу соціальної ринкової економіки. На нашу думку, в умовах «економіки знань» забезпечення високого рівня добробуту в сфері нематеріальної якості життя людини можливе лише за рахунок розвитку демократії, свободи, плюралізму та конкуренції у суспільстві, що позитивно впливає на активізацію людського чинника. Зрозуміло, що креативні й талановиті особистості спроможні розвивати власний інтелектуальний капітал, а сильні та активні – позитивно впливати на формування соціального капіталу, який на сьогодні формує оточення суб'єкта господарювання, що позитивно динамізує чи стримує розвиток інтелектуального капіталу підприємств. Важливий вплив на розвиток соціального інтелектуального капіталу підприємства мають інвестиції в інформаційне забезпечення, пов'язані з розробкою інформаційної бази про економічну ситуацію суб'єктів господарювання, особливостями організації праці та очікуваних професійних перспективах для потенційних працівників.

Перспективний розвиток ПрАТ «Тернопільський молокозавод» можна забезпечити двома шляхами: перший – формування соціальної відповідальності бізнесу, тобто вкладання бізнесом коштів у розвиток громадянського суспільства, фінансування освітньо-культурних заходів, створення грантових програм для стажувань, підтримка діяльності неурядових громадських організацій; другий – вкладання коштів у мотивацію працівників до розвитку «креативних компетенцій», що може здійснюватися у різних формах матеріального (премії, участі у прибутках, грошові винагороди тощо) чи нематеріального (морального) стимулювання за креативні ідеї, оригінальні пропозиції чи нові варіанти вирішення проблем.

Таким чином, для розвитку людського модуля інтелектуального капіталу ПрАТ «Тернопільський молокозавод» доцільно було б покращити мотивацію працівників до нарощення «капіталу знань» і «капіталу компетенцій» [36, с. 218]. З цією метою, вважаємо за необхідне запровадити складання планів постійного підвищення кваліфікації, навчання і мобільності працівників, що, дозволить модернізувати процеси планування праці у товаристві, враховуючи

світові тенденції розвитку. Так, плани навчання дозволять забезпечити підвищення кваліфікації персоналу підприємства; плани мобільності – уможливають оцінку професійного кар’єрного зростання кожного працівника, що також вимагає новелізації методів мотивації до підвищення рівня інтелектуальної, креативної та комунікативної компетентності персоналу. Також вважаємо, що товариству доцільно звернути увагу на те, що підвищення рівня комунікативної компетентності працівників підприємства забезпечить вироблення лідерських якостей, адаптацію та здатність до колективної праці, а це є необхідним елементом модернізації векторів вирішення проблемних питань в умовах нової парадигми, яка посилює зацікавленість сучасних суб’єктів господарювання не просто у працівниках, а у професіоналах, тобто талановитих особистостях. Адже, саме майстер своєї справи, спроможний виконати певне завдання краще, враховуючи галузеві тенденції. Такі зміни сприяли посиленню впливу таланту на досягнення стратегічних цілей підприємств, що, відповідно, призвело до підвищення ролі талановитих працівників.

«Економіка знань», що базується на теорії інтелектуального капіталу беззаперечно вимагає від ПрАТ «Тернопільський молокозавод» врахування також ринкових аспектів господарювання. Відтак, «бренд як чинник інтелектуального походження, виступаючи джерелом інформації для покупців, підвищує конкурентоспроможність продукції, підприємств» [35, с. 8 – 9]. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що бренд як ключовий елемент ринкового інтелектуального капіталу підприємства є первинним керованим чинником впливу на його вартість.

З цією метою застосовують брендинг, який, охоплює різноманітні процеси поліпшення існуючих брендів із врахуванням необхідності гармонізації стандартів ЄС щодо забезпечення якості та безпечності молочної продукції, поширення практики застосування еко-брендів, екологістики з метою формування конкурентоспроможних брендів майбутнього. Все більш популярним у сьогоднішніх умовах є екобрендинг. Екологічний брендинг –

різновид брендингу, який являє собою діяльність зі створення та впровадження екологічно спрямованого бренду на ринок за допомогою маркетингових інструментів, управління технологією просування і рекламною підтримкою з наголошенням на екологічних якостях товару, що формує у споживача сприятливий образ торгової марки, товару, підприємства в цілому і виділення його серед інших як виробника «зелених» товарів. Екобрендинг є значним поштовхом у психології споживання. Українські споживачі хочуть купувати екологічно чисті сертифіковані продукти. За даними соціологічного опитування, «79% жителів України бажають, аби на їхньому столі була органічна продукція, вирощена без застосування хімічних добрив і пестицидів та сертифікована за європейськими стандартами якості» [11].

Таким чином, для ПрАТ «Тернопільський молокозавод» формування «еко-бренду як інноваційного типу бренду, що відображає екологічний розвиток підприємства» [35, с. 48], а також розширення меж застосування «екологістики як логістики екологічного спрямування у частині пакування, транспортування, утилізації, яка дозволяє забезпечувати безпечне зберігання, транспортування молочної продукції» [35, с. 48], дозволить якісно сформувати та утримати конкурентні переваги.

Актуальним для досліджуваного товариства залишається проблема виходу на міжнародні ринки, а також утримання міцних позицій на вітчизняному ринку, де помітним є загострення конкуренції. Так, сьогодні в Україні переробкою молока займається більше 300 підприємств, серед яких найбільшими є 20 підприємств, що утримують сьогодні понад 75 % вітчизняного ринку. Вони реалізують свою продукцію під 82-ма брендами найпопулярнішими серед яких є «Добряна», «President», «Тульчинка», «Простоквашино», «Фанні», «Біла лінія», «Ферма», «Вапнярка», «Молокія», «Галичина», «Premiale», «Яготинське для дітей» і ін. [32]. ПрАТ «Тернопільський молокозавод» входить до числа найбільших виробників молочної продукції і посідає 13 місце серед українських підприємств, маючи у своєму складі 7 товарних ліній і реалізуючи продукцію під одним брендом. В

той час, «група компаній «Альміра» має 17 брендів, компанії «Данон-Юнімілк» та «Терра Фуд» по 10, «Лактіаліс-Україна» – 8, «Люстдорф» – 7, «Молочний альянс» та «Вімм Білль Дан-Україна» – по 6 брендів» [35, с. 50].

Одним із потенційних конкурентів для української молочної індустрії на ринку ЄС безперечно є польські підприємства, більшість яких протягом 2011–2016 рр. утримують високі темпи зростання, як обсягів реалізації, так і доходів [52]. Серед найбільших польських виробників молочної продукції товариству доцільно звернути увагу на «SM Mlepol», «SM Mlekovita», «Danone Sp. z o. o.», «OSM Łowicz», «Zott Polska Sp. z o. o.», «PHZ Spół. Mleczarskich Łastopol GK», «OSM Piątница», «Hochland Polska Sp. z o. o.», «Polmlek», «Ваккома SA», «SM Spomlek» [35, с. 51], кожен з яких реалізує свою молочну продукцію так, як і ПрАТ «Тернопільський молокозавод» лише під одним брендом.

У зв'язку з недостатньою кількістю сировини (зниження чисельності поголів'я корів у 2013 р. – на 0,6 %, 2014 р. – на 3 %, у 2015 р. – 4 %, у 2016 р. – 2 % [2, 3, 4, 5]), у ПрАТ «Тернопільський молокозавод» виникла гостра проблема випуску органічної продукції. Тому, на наш погляд, товариство повинно приділити увагу саме екобрендингу, що неодмінно призведе до підвищення його конкурентоспроможності та до зростання інтелектуального капіталу.

Дуже важливим для успішного функціонування ПрАТ «Тернопільський молокозавод» є розвиток інноваційного капіталу. Україна щойно вступила на шлях інноваційного розвитку, спрямований на інтеграцією в Європейський Союз, де модель інноваційного розвитку є головною. В даний час існує значний розрив у впровадженні інновацій в різних сферах економічної активності між Україною та країнами-членами Європейського Союзу. Нові ідеї та інновації є найціннішим товаром у ринковій економіці і їх роль постійно зростає. Найуспішнішими є ті підприємства, в яких прослідковується безперервна інноваційність, і які не тільки систематизували процес пошуку, створення та реалізації нових ідей, але й довели їх до того, що вони широко застосовуються

на практиці. Адже сутністю високого рівня інновацій на підприємстві є вмiла організація праці і відповідна віддача працівників.

Вивчення фахової літератури, практики розвитку аналогічних підприємств та оцінювання ефективності використання інноваційного капіталу на ПрАТ «Тернопільський молокозавод», узагальненого у модулі структурного капіталу (рис. 3.2) дозволяє нам сформулювати наступні напрямки покращення його використання:

1. Впровадження змін у праці і науково-технічному прогресі, а також систематичне оновлення методів корпоративного управління.
2. Використання сучасних методів і технологій управління, які забезпечують безперервний розвиток інтелектуальних та креативних здібностей людей.
3. Визначення цільових напрямів впливу інноваційної культури на показники, що визначають розвиток елементів якості праці та стратегії розвитку підприємства.

Рис. 3.2. Динаміка коефіцієнта використання структурного капіталу ПрАТ «Тернопільський молокозавод» у 2011–2016 рр.

*Джерело: складено автором самостійно на основі звітностей товариства

Як видно з рис. 3.1, у ПрАТ «Тернопільський молокозавод» у 2011–2015 рр. помітним є зростання коефіцієнта використання структурного капіталу (у 1,6 рази у 2012 р., 1,04 рази у 2013 і 2014 рр., 1,07 рази у 2015 р.). Негативним моментом у ефективності використання структурного капіталу даним товариством є суттєве погіршення цього показника у 2016 р. (у 0,64 рази), що дозволило нам запропонувати напрями його підвищення.

Незважаючи на постійне зростання ролі інтелектуального капіталу в умовах «економіки знань», ця галузь стикнулася з низкою проблем, які потребують вирішення, зокрема:

- проблеми, пов'язані з регулюванням відносин між інноваційними суб'єктами в процесі створення інтелектуальної власності;
- комерціалізація інтелектуальної власності;
- проблеми передачі технологій за кордон;
- неефективні механізми оцінки та передачі об'єктів інтелектуальної власності;
- проблеми з правовою підтримкою та правовим захистом авторського права та інтелектуальної власності;
- слаборозвинена система обліку нематеріальних активів підприємств.

Існує необхідність подальшого розвитку ринку інтелектуальної власності з метою перетворення наукового потенціалу країни в найпотужніший ресурс, який значно сприятиме її економічному розвитку. Вирішення цих питань допоможе досягти політичної сили і економічної незалежності нашої країни, зберегти її територіальну цілісність, процвітання нації, національної безпеки та загального статусу на міжнародній арені. Реформація української економіки знаходиться у прямій залежності від наявності креативної економіки у сфері інтелектуальної власності, яка є найбільш прогресивною формою економічних відносин у сучасних умовах господарювання.

Отже, в умовах сьогодення ПрАТ «Тернопільський молокозавод» стикнулося з різноманітними проблемами, які гальмують розвиток

інтелектуального капіталу. Проте, товариство може досягти належного рівня конкурентоспроможності за рахунок вкладання коштів у розвиток громадянського суспільства, фінансування освітньо-культурних заходів, створення грантових програм для стажувань, підтримки діяльності неурядових громадських організацій, вкладання коштів у мотивацію працівників до розвитку «креативних компетенцій», що може здійснюватися у різних формах матеріального чи нематеріального стимулювання за креативні ідеї, оригінальні пропозиції чи нові варіанти вирішення проблем. Разом з тим, швидкому підвищенню конкурентоспроможності ПрАТ «Тернопільський молокозавод» можуть слугувати зміни в брендингу, зокрема шляхом покращення брендів традиційної молочної продукції, а також розширення практики застосування еко-брендів із вищою конкурентоспроможністю, а значить – кращими можливостями проникнення у ринкові ніші.

ВИСНОВКИ

Запропонована робота містить авторські судження щодо дефініціювання, класифікації і напрямів розвитку інтелектуального капіталу підприємства.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження можемо стверджувати, що інтелектуальний капітал поступово перетворюється на найцінніший ресурс, забезпечуючи посилення конкурентних переваг, підвищення інтелектомісткості виробництва. Вивчення літературних джерел дозволило уточнити поняття «інтелектуальний капітал підприємства» як сукупність ресурсів виробництва, в основі яких є інтелектуальна складова, що забезпечує конкурентну перевагу на ринку. Запропоновано удосконалення структури інтелектуального капіталу підприємства в межах виокремлення людського, соціального та організаційного, який, у свою чергу, включає інформаційний, ринковий та інноваційний складові елементи. Це покращить можливості для виявлення резервів розвитку інтелектуального капіталу підприємства.

Проведена економічне оцінювання інтелектуального капіталу ПрАТ «Тернопільський молокозавод» дозволяє стверджувати про вагомий потенціал його розвитку. Протягом 2011–2016 рр. відновуємо нестабільну динаміку інтелектуальної доданої вартості, зокрема у 2011–2014 рр. спостерігався позитивний тренд (2,89; 2,97 та 3,04), а у 2015–2016 рр. – негативний (2,8; 2,66), що свідчить про необхідність підвищення ефективності використання персоналу підприємства на основі сучасних підходів та методик, що призведе до зростання рівня конкурентоспроможності товариства.

Встановлено резерви розвитку інтелектуального капіталу ПрАТ «Тернопільський молокозавод», які, перш за все, зосереджені в покращенні брендингу, що дозволить швидко отримати позитивні результати. Враховуючи тенденції розвитку європейської молочної індустрії запропоновано удосконалити планування розвитку брендингу у двох напрямках – шляхом покращення брендів традиційної молочної продукції, а також – розширення

практики застосування еко-брендів із вищою конкурентоспроможністю і відповідно кращими можливостями проникнення на нові ринки. Доведено необхідність застосування товариством еко-брендів, еко-пакування, еко-логістики при виробництві та комерціалізації молочної продукції, які мають вищу конкурентоспроможність на ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазян С.А., Афанасьев М.Ю. Методология оценки человеческого капитала компании (на примере научной организации) / С. А. Айвазян, М. Ю. Афанасьев. – М.: ЦЭМИ РАН, 2012. – 56 с.
2. Аналітика за 2012. // Вісник молочників. – 2013. – № 12 (24 грудня). [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.ukrmolprom.kiev.ua/ua/analitika/shchomisyachnaanalitika/category/2014>
(05.12.2017)
3. Аналітика за 2014 р. // Вісник молочників. – 2015. – № 1 (47) (28 січня). [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.ukrmolprom.kiev.ua/ua/analitika/shchomisyachnaanalitika/category/2015>
(05.12.2017)
4. Аналітика за 2015 р. // Вісник молочників. – 2016. – № 1 (49) (28 січня). [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.ukrmolprom.kiev.ua/ua/analitika/shchomisyachnaanalitika/category/2016>
(05.12.2017)
5. Аналітика за 2016 р. // Вісник молочників. – 2017. – № 1 (49) (28 січня). [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.ukrmolprom.kiev.ua/ua/analitika/shchomisyachnaanalitika/category/2017>
(07.12.2017)
6. Балабанов В. Людський капітал як основне джерело економічного зростання/ В. Балабанов // Економіка України. – 2003. - №7. – С. 48 – 53.
7. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал [Текст]: моногр. / Э. Брукинг. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
8. Вашків, О. П. Зasadничі принципи інституційного проектування на підприємстві [Текст] / О. П. Вашків // Сучасні тенденції розвитку економічних систем : монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. В.І. Гринчуцького. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 213–222.

9. Вовканич С. Й. Людський та інтелектуальний капітали в економіці знань / С. Й. Вовканич, Л. К. Семів // Вісник НАН України. – 2008. – № 3. – С.19.
10. Грицуленко С. Теоретичні та практичні питання формування і розвитку інтелектуального капіталу / С. Грицуленко // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2008. – № 3. – С. 62 – 69.
11. Гришко Л. Екологічно чисті продукти в Україні: попит перевищує пропозицію / Л. Гришко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwworld.de/dw/article/0,,5583047,00.html> (12.12.2017 р.)
12. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку / О. А. Грішнова // Соціально-трудова відносина: теорія та практика . - 2014. - № 1. - С. 34 – 40.
13. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К. : Тов-во “Знання”, КОО, 2001. – 255 с.
14. Долан Э. Дж. Микроэкономика. / Э. Дж. Долан, Д. Е. Линдсей. – СПб., 1994. – 448 с.
15. Дятлов С. А. Основы теории человеческого капитала / С. А. Дятлов. – СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 1994. – 160 с.
16. Журавльова І. В. Управління людським капіталом підприємства / І. В. Журавльова. – Харків: ХНЕУ, 2006. – 252 с.
17. Журавльова І. В. Інтелектуальний капітал як об'єкт захисту в системі фінансової безпеки / І. В. Журавльова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 57–61.
18. Ілляшенко С. М. Актуальні проблеми управління інтелектуальним капіталом підприємства / С. М. Ілляшенко // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 2. – С. 92–102.
19. Ілляшенко С. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / С. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 16 – 26.

20. Каплан Р. С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. С. Каплан, Д. П. Нортон; [пер. с англ. М. Павлова]. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 320 с.

21. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: Монографія / О. В. Кендюхов. – Донецьк: ДонУЕП, 2008. – 363 с.

22. Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: гносеологія економічної категорії / О. В. Кендюхов // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – № 2. – С. 14.

23. Колот А. М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А. М. Колот // Україна: аспекти праці – 2007. – № 4. – С. 4–9.

24. Крайнев П. П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю / П. П. Крайнев / Академія правових наук України; НДІ інтелектуальної власності. – К.: Вид. дім «ІнЮрре», 2004. – С. 75.

25. Куценко В. І. Людський капітал як фактор соціального захисту населення: проблеми зміцнення // Зайнятість та ринок праці: Міжвідомчий науковий збірник // В. І. Куценко, Г. І. Євтушенко. – 1999. – № 10. – С. 136 -145.

26. Лев Б. Нематериальные активы: управление, измерение, отчетность / Б. Лев; [пер. Леонид Лопатников, Валерий Рутгайзер]. – М. : Квинта-Консалтинг, 2004. – 240 с.

27. Леонтьев Б. Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе: оценка, ориентиры, моделирование, защита прав / Б. Б. Леонтьев. – М. : Издательский центр «Акционер», 2002. – 196 с.

28. М. Ке де Врі Мистика лидерства. Развитие эмоционального интеллекта / М. Ке де Врі // Альпина Бизнес Букс, 2007. – 276 с.

29. Мартишевська Г. М. Обґрунтування підходів до формування механізму оцінки інтелектуального капіталу підприємств залізничного транспорту / Г. М. Мартишевська // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. Збірник наукових праць. – 2009. – № 21. – С. 3 – 9.

30. Николаева Ю. Р., Санталова М. С., Бунина Е. А. Управление интеллектуальным капиталом предприятия : моногр. / Ю. Р. Николаев, М. С. Санталова, Е. А. Бунина. – Воронеж : Истоки, 2011. – 183 с.

31. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт; [пер. з англ. Іван Дзюб]. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

32. Основні показники роботи харчової промисловості України / Департамент продовольства Міністерства аграрної політики та продовольства України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/system/files/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B0%202014%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf> (12.12.2017 р.)

33. Петренко В. П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах: [монографія] / В. П. Петренко. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 352 с.

34. Притуляк Н. М. Інтелектуальний капітал суб'єктів інноваційної діяльності / Н. М. Притуляк // Фінанси України. – 2011. – № 12. – С. 30 – 40.

35. Собко О. Перспективи входження вітчизняної молочної індустрії на ринок ЄС шляхом посилення конкурентоспроможності бренду / О. Собко, І. Бойчик. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – Ужгород: ДВНЗ Ужгородський національний університет, 2016. – Випуск 6. Частина 3. – С. 47–54.

36. Собко О. М. Інтелектуальний капітал і креація вартості підприємства: моногр. / О. М. Собко. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 444 с.

37. Стоимость капитала WACC: примеры и формула расчёта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://afdanalyse.ru/publ/finansovyj_analiz/1/wacc/15-1-0-72 (05.12.2017 р.).

38. Топ 20 переработчиков молока. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://latifundist.com/rating/top-20-pererabotchikov-molochnoj-produktsii> (12.12.2017 р.)

39. Україна у вимірі економіки знань / [за ред. акад. НАН України В. М. Гесць; Інститут економіки та прогнозування НАН України]. – К.: «Основа», 2006. – С. 192.

40. Управління інтелектуальною власністю як складова бюджетування на рівні держави, регіонів і суб'єктів господарювання монографія ; [за ред. д-ра екон. наук, проф. А. В. Череп]; Держ. вищ. навч. заклад «Запорізький нац. ун-т». – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – 276 с.

41. Фірман Н., Вашків О. Управління розвитком громадського транспорту. Конкурентоспроможність вітчизняних підприємств-надавачів послуг громадського транспорту: актуальні проблеми та європейський досвід їх вирішення : збірник тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених з міжнародною участю (м. Тернопіль, 19 квітня 2018 року). Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 114-116.

42. Череп А. В. Інтеграція освіти, науки та бізнесу: монографія [за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. В. Череп] ; Держ. вищ. навч. заклад «Запорізький нац. ун-т». – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – 263 с.

43. Череп А. В. Методичні підходи до оцінки інтелектуальної власності промислових підприємств: монографія / А. В. Череп, В. В. Ярмош ; Держ. ВНЗ «Запорізький нац. ун-т». – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – 255 с.

44. Чухно А. А. Твори: у 3 т. / – К.: НАН України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України, 2006. – Т. 2 Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. – 2006. – С. 275– 276.

45. Armstrong M. Zarządzanie zasobami ludzkimi / Michael Armstrong ; [przełoż. z ang. Alicja Unterszuetz et al.]. – Wydanie 2. – Kraków: Oficyna Ekonomiczna, Oddział Polskich Wydawnictw Profesjonalnych, 2011. – 782 s. – (Seria: Zarządzanie zasobami ludzkimi).

46. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis / G. S. Becker. – N.Y., 1964. – 390 p.

47. Bontis N. Assessing Knowledge Assets: a Review of the Models Used to Measure Intellectual Capital / Nick Bontis // International Journal of Management Reviews. – 2001. – Vol. 3. – № 1. – P. 41–60.

48. Bowen H.R. Investment in Learning / H.R. Bowen. – San Francisco, 1978. – P. 362.

49. Bratnicki M. Dylematy i pułapki współczesnego zarządzania / Mariusz Bratnicki; Polska Akademia Nauk Oddział w Katowicach. – Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2001. – 214 s.

50. Bukowitz W. R. The Knowledge Management Fieldbook / Wendi R. Bukowitz, Ruth L. Williams.– London: Financial Time, Prentice Hall. – 2000. – 384 p.

51. Dobija D. Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa / Dorota Dobija – Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, 2004. – 246 [1] s.

52. Drozd J. Polskie firmy spożywcze na Liście rankingowej 2000 / Jadwiga Drozd. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://przemyslspozywczy.eu/wp/wp-content/uploads/2014/12/Polskie-firmy-spo%20C5%BCywcze-na-rankingowej-Li%20C5%9Bcie-2000.pdf> (12.12.2017 p.)

53. Edvinsson L. Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie / Leif Edvinsson, Michael Malone; [Przekład Monika Marcinkowska] – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – 150 s. – (Seria Przedsiębiorczość).

54. Fitz-Enz J. Rentowność inwestycji w kapitał ludzki / Jac Fitz-Enz; [przełożył Grzegorz Łuczkiwicz]. – Kraków: Dom Wydawniczy ABC, 2001. – 287 s. – (Oficyna Ekonomiczna).

55. Gu F. Intangible Assets: Measurement, Drivers, Usefulness / Feng Gu, Baruch Lev. – Boston: Published by Boston University School of Management Accounting, 2003. – 52 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf (12.12.2017 p.)

56. Hudson W. J. Intellectual Capital: how to build it, enhance it, use it / William J. Hudson. – Toronto: John Wiley&Sons Ins., 1993. – 256 p.
57. Jarugowa A. Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka / Alicja Jarugowa., Justyna Fijałkowska. – Gdańsk: Wydawnictwo «Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr», 2002. – 163 s.
58. Marcinkowska M. Kształtowanie wartości firmy / Monika Marcinkowska. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – s. 210. – (Seria Przedsiębiorczość).
59. Perechuda K. Metody zarządzania przedsiębiorstwem / Kazimierz Perechuda. – Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, 1998. – 107 [1] s.
60. Petty R. Intellectual Capital Literature Review. Measurement, reporting and management / Richard Petty, James Guthrie. // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1. – № 2. – P. 155–176.
61. Pulić A. Intellectual Capital – Does it Create or Destroy Value / Ante Pulić // Measuring Business Excellence. – 2004. – Vol. 8. – № 1. – P. 62–68.
62. Pulić A. VAIC TM – an Accounting Tool for IC Management / Ante Pulić // International Journal of Technology Management. – 2000. – Vol. 20. – № 5–8. – P. 702–714.
63. Roos G. Measuring Your Company's Intellectual Performance / Göran Roos, Johan Roos // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. – P. 413–426.
64. Shultz T. Investment in Human Capital / T. Shultz. – N.Y.; L., 1971. – 272 p.
65. Skrzypek E. Zarządzanie wiedzą i kapitałem intelektualnym w warunkach globalizacji / Elżbieta Skrzypek [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.institut.info/images/stones/ksiazki_polecana/17_ksztalcenieustawiczne/07-Skrzypek.pdf (12.12.2017 p.)
66. Stankiewicz W. Historia myśli ekonomicznej / Waław Stankiewicz. – [wydanie II]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2000. – 659 s.
67. Steward T. A. Brainpower. How Intellectual Capital is becoming America's Most Valuable Asset / Tom Steward // Fortune. – 1991. – 3rd of June. – P. 44 – 60.

68. Steward T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / Tomas A. Steward. – New-York: Doudleday&Currency, 1997. – P. 67.
69. Sullivan P. H., Jr. Valuing Intangibles Companies. An Intellectual Capital Approach / P. H. Sullivan, Jr., P. H. Sullivan, Sr. // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 4. – № 1. – P. 195–212.
70. Sveiby K. E. The Balanced Score (BSC) and the Intangible Assets Monitor – Comparison / Karl-Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/BSCandIAM.html> (12.12. 2017 р.)
71. Thurow L. Investment in Human Capital / L. Thurow. – Belmont, 1970. – 327 p.
72. Tobin J. A General Eguilibrium Approach to Monatary Theory / James Tobin // Journal of Money, Credit and Banking. – 1969. – Vol. 1. – № 1. – P. 15–29. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.deu.edu.tr/userweb/yesim.kustepeli/dosyalar/tobin1969.pdf>(12.12.2017р.)
73. Vashkiv O.P. Social Responsibility of Business as a Sign of His Maturity. Сучасні тенденції в економіці та управлінні : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17 листопада 2018 року) : У 2-х ч. Ч. 2. Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018. С. 21-23.
74. Warschat J. Measurement System for the Evaluation of R&D Knowledge in bthe Sector, Report on Workshop Intellectual Capital / J.Warschat, K. Wagner, I. Hauss // Intangible Investments. – 1999. – November 22th, European Commission.
75. Wiig K. M. Integrating Intellectual Capital with Knowledge Management / Karl M. Wiig // Long Range Planning. – 1997. – Vol. 30. – № 3. – P. 399–406.
76. Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki] / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – 555 [3] s.